

УЧАСТЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

PARTICIPATION OF WESTERN UKRAINIAN LANDS IN MILITARY FORMATIONS AT THE FINAL STAGE OF WORLD WAR II

Сорока Ю.,

доктор історичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна), e-mail: Soroka U.

Щеблюк С.,

кандидат історичних наук, директор Коледжу технологій, бізнесу та права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Україна), e-mail: ctbl-eenu@meta.ua

Soroka Y.,

Doctor of history, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), email: Soroka U.

Shcheblyuk S.,

Candidate of historical sciences, Director of College of Technology, Business and Law at Lesya Ukrainka East European National University (Ukraine), e-mail: ctbl-eenu@meta.ua

Досліджуються особливості військово-мобілізаційних акцій радянської влади 1944 – 1945 рр. на території Західної України. Показані зміни в ідейно-політичних пріоритетах населення регіону в умовах завершення війни, зміна суспільно-політичної ситуації на західноукраїнських землях. Розкриті форми і методи дії радянської влади по розгортанню широкої тотальної мобілізації у звільнених районах. Показані зміни в тактиці ООН щодо наростаючих мобілізаційних заходів радянської влади. Висвітлені особливості мобілізаційних акцій в Галичині і Чернівецькій області, спротив призову місцевого населення. Розкриті репресивні заходи влади з метою посилення призову в Червону армію. Проаналізована участь польського населення в мобілізаційних акціях районосних органів та особливості формування поляками національних військових з'єднань. Показано, як вихідці із західних областей України поповнювали національні чехословацькі і югославські з'єднання. Розкриті примусова участь західноукраїнських призовників у радянській тиловій трудовій армії.

Ключові слова: населення, мобілізація, армія.

The peculiarities of military mobilization actions of the Soviet authorities of 1944 - 1945 in the territory of Western Ukraine are investigated. The changes in the ideological and political priorities of the region's population in the conditions of the end of the war, the change in the socio-political situation in the Western lands are shown. Forms and methods of actions of the Soviet authorities to deploy widespread total mobilization in the liberated regions are revealed. Changes in the tactics of the OUN on the increasing mobilization measures of the Soviet authorities are shown. The peculiarities of mobilization actions in Galicia and Chernivtsi region were highlighted, as well as the local people's appeal. Reprisals of the authorities to increase the conscription to the Red Army were revealed. The participation of the Polish population in the mobilization actions of the Soviet authorities and the peculiarities of the formation of national military units by the Poles are analyzed. It is shown how people from the western regions of Ukraine were replenishing national Czechoslovak and Yugoslav connections. Forced participation of Western recruits in the Soviet rear labor army is revealed.

Keywords: population, mobilization, army.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розбудови Української дер-

жави, утвердження української ідентичності та соборності, подолання ідеологічних стереотипів у оцінках минулого об'єктивно диктують необхідність всебічного наукового дослідження закономірностей етногенезу українського народу, формування та розвитку етнічної території, узагальнення історичного досвіду і уроків. Одне з ключових місць у поширенні знань про Україну в світовому просторі посідає феномен західноукраїнського регіону, особливості його розвитку в середині ХХ століття.

Вітчизняними дослідниками створено значну за обсягом літературу з питань суспільно-політичних відносин на західноукраїнських землях у 40-50-х роках ХХ століття. В останній період предметами наукових досліджень українських вчених стали питання звияги і жертвовності українців в роки другої світової війни, участь західноукраїнського населення у військових формуваннях Червоної армії, складність і особливість мобілізаційних радянської влади у регіоні. Мобілізаційним заходам радянського командування в 1944-1945 рр. значне місце відведено в дослідженнях І. Т. Муковського і О. Є. Лисенка [11], Б. Яроша [19], Ю. Киричука [3] та ін. Важливим етапом дослідження проблеми стали введений том Книги Пам'яті України "Безсмертя" [1] та обласних книг Пам'яті. Незважаючи на значний обсяг публікацій, проблема наукового відображення, повномасштабного процесу залучення західноукраїнського населення до лав Червоної армії залишається висвітленою лише фрагментарно. Тому в даній статті ставляться завдання розкрити механізм по мобілізації всіх верст населення в ряди Червоної армії, їх союзницьких військових національних з'єднань, особливості і трагізм мобілізаційних процесів в західноукраїнському регіоні.

Наприкінці січня 1944 р., внаслідок успішного проведення радянською армією Луцько-Ровенської та Проскурівсько-Чернівецької наступальних операцій, розпочалося визволення західноукраїнських земель від гітлерівських загарбників. Вже 2 лютого важливі політично-адміністративні і економічні центри Волині - Луцьк і Ровно — були звільнені від майже трирічної окупації.

З початком звільнення західних областей України від нацистських купантів розпочалася активна робота по відтворенню довоєнного радянського ладу. В умовах переможного наступу Червоної армії, суворой мілітаризації і апогею тоталітарної політичної системи СРСР йшло поновлення функціонування розгалуженої системи партійних і репресивних органів. Ще задовго до звільнення тих чи інших областей завчасно комплектувалися кадри партійних і радянських органів, особовий склад управління і відділів НКВС- НКДБ.

Суспільно-політична ситуація на західноукраїнських землях докорінно відрізнялася від довоєнної. Західноукраїнське населення відчувши на собі всі "переваги" радянського ладу, в більшості своїй не бажало його відтворення. По суті, розпочиналася довготривала перманентна боротьба радянського режиму, що прийшов на зміну окупаційному нацистському, з корінним населенням західно-

українських земель. На вістрі цього протистояння були, насамперед, органи радянської репресивно-каральної системи та ОУН-УПА.

Виходячи з даної суспільно-політичної ситуації перед партійними органами західних областей було поставлене завдання організувати активну і максимальну допомогу фронту, завершити і утвердити соціалістичні перетворення, розпочаті тут у довоєнний період. Тому вже в першій інформації Волинського обкому партії в ЦК КП(б)У повідомлялось, що “головним питанням в роботі обласної партійної організації були і залишаються надання максимальної допомоги Червоної Армії, розгортання і посилення боротьби з націоналістами, проведення мобілізації в РСЧА, створення органів управління як в області, так і на місцях, а також повернення до нормального радянського життя в звільнених селах і містах нашої області” [12, с. 93].

Незважаючи на всю складність воєнно-політичної ситуації в регіоні, місцеві жителі проявляли найвищі риси християнської моралі і людської поваги до воїнів Червоної армії. Так й в січневій 1944 р. інструкції ОУН низовим організаціям наголошувалося: “З Червоною Армією заціпних боїв не вести ... До поодинокого бійця Черв. Армії ставитися прихильно в цілі здобуття його симпатії. Особливо заопікуватися раненими” [2]. Значну допомогу населення надавало в ході боїв або відразу ж після них пораненим воїнам, активно залучалося на будівництво оборонних рубежів, аеродромів, мостів і доріг.

Місцеві жителі допомагали військовим в подоланні гірських карпатських переходів, проводили підрозділи важкопрохідними стежками, ущелинами і обходами.

Величезні втрати Червоної армії вимагали від керівництва радянської держави розгортання широкої мобілізаційної кампанії на територіях, що звільнялися від гітлерівців. В перші дні вступу Червоної армії на територію західноукраїнських земель М. Хрущов 17 січня 1944 р. інформував Й. Сталіна про політичні настрої серед населення: “Я дійшов висновку, що цих людей треба призвати до Червоної Армії і навіть на загальних засадах, як і в східних областях України, лише більш ретельно треба відбирати і відсіювати ненадійних, а також агентуру, що її, безперечно, будуть намагатися засилати до нас німці через оунівців. Я вважаю, що ці люди будуть непогано воювати проти німців” [14, с. 418-419]. За два дні до початку Луцько-Ровенської операції 25 січня 1944 р. Й. Сталін підписав спеціальний наказ Державного Комітету Оборони “Про мобілізацію радянських громадян у звільнених від німецької окупації районах Західної України і Західної Білорусії”.

Організація масової, тотальної мобілізації до лав Червоної армії в західноукраїнському регіоні, окрім чисто військової, мала ще й політичну мету: знекровити соціальну базу ОУН-УПА, підірвати і остаточно ліквідувати національно-патріотичні настрої населення. Саме тому в листі до Й. Сталіна у березні 1944 р. “Про становище в Ровенській і Волинській областях” секретар ЦК КП(б)

У М.Хрущов настійливо рекомендує провести наступні заходи: “Щоби позбавити можливостей націоналістів вербувати, чи добровільно, чи насильно учасників своїх банд, необхідно провести мобілізацію всього чоловічого населення призовного віку. Всіх мобілізованих негайно відвезти в тиллові округи і після фільтрації кращу частину направити в бойові частини, а решту використовувати в тиллових частинах (будівельні, дорожні та ін. частини) і на відбудовних роботах. За попередніми підрахунками, всього можна мобілізувати у визволених районах 71.500 чоловік...

Командуючому Київського Військового Округу дані вказівки про першочергову мобілізацію призовників віком до 30 років як найбільш активну частину чоловічого населення. В зв'язку з тим, що з цим завданням одному Київському Військовому Округу справитись важко, я домовився з тов. Жуковим і в цій роботі приймуть участь відділи комплектування армії і фронту” [14, с. 424-425].

13 березня 1944 р. командуванням 60-ї армії був виданий наказ військам про організацію призову чоловічого населення в звільнених районах західних областей України. Втім, на час підписання даного наказу, мобілізаційні заходи у визволених районах вже набирали масштабних обертів. Перша хвиля призову припала на початок звільнення західноукраїнських територій у ході Луцько-Ровенської операції у лютому 1944 р. Здійснювалася вона армійськими органами окремих частин і дивізій, оскільки військово-адміністративний апарат ще не був відновлений. Станом на 2 березня 1944 р. в Червону армію вже було мобілізовано і відправлено 18.919 чол. Ще 19.500 чол. мобілізованих чекали своєї відправки до 10 березня [13].

Певну частину новобранців армійські частини відразу кидали в бій. Внаслідок цього вже під час перших збройних сутичок із німцями серед невідготовлених, погано озброєних новобранців-волинців були значні втрати. Багато з них загинуло у кількох кілометрах від власного села.

З відновленням роботи партійно-радянських ‘органів, утворенням військкоматів призовна кампанія набула повсемісного масштабу. Військкомати, органи НКВС-НКДБ, на відміну від армійських органів, направляли призваних новобранців у тиллові райони для ідеологічної ‘фільтрації’ та військового вишколу.

Перші масштабні мобілізаційні заходи радянського командування докорінно змінили позицію ОУН-УПА. Розуміючи, що загальна мобілізація знекровить українське населення, позбавить повстанців резерву людського поповнення у березні 1944 р. на Волині було поширене ‘Звернення ОУН до українців’, у якому зазначалося: “Московський імперіалізм хоче загнудзати

наших українців мобілізацією. А потім, маючи нас в руках, кинути в карних отрядах на першу лінію, на гарматне м'ясо, чи морити голодом в таборах праці. Українське народо! Бери в руки зброю, бо це шлях волі українського народу. Иди туди, де тебе кличе нація” [18, с. 1-1зв]. Відтепер УПА намагалася зірвати радянську мобілізацію усіма до-

ступними засобами: власною мобілізацією, психологічно-пропагандистською кампанією, залякуванням, аж до знищення сімей тих, хто вступить в Червону армію.

В таких умовах протистояння радянське командування для проведення мобілізації змушено було знімати з фронтів ділянок цілі армійські з'єднання та бронетехніку. Разом з військами НКВС вони прочісували села й лісові масиви в пошуках новобранців. Так, на 5 квітня 1944 р. у Колківському районі Волинської області не з'явилося у військомат 3 тис. чол. А із сіл Куликовичі і Оржиця не прибуло жодної людини. В результаті оперативних заходів внутрішніх військ НКВС було розшукано і відправлено на збірний пункт 740 осіб [15, с. 6]. Військовий відділ Ровенського обкому партії повідомляв ЦК КП(б) У, що на 20 квітня 1944 р. в області було призвано 69.110 чол., з яких добровільно з'явилися до військоматів лише 2.620 чол. (окрім міст Ровно, Здолбунів, де явка була досить високою). Інших забирали насильно [16, с. 8-9].

У результаті успішно розпочатої 4 березня 1944 р. Проскурівсько-Чернівецької операції військ 1-го Українського фронту і очищення у березні-квітні значної частини Чернівецької області від німецьких і румунських окупаційних військ тут також відразу розпочалася мобілізація чоловіків призовного віку. Перша хвиля мобілізації проходила в області 10 днів - з 1 по 10 травня. Певна частина мобілізованих - 4.364 чол. була мобілізована і направлена у фронтів і запасні частини польовими військовими комісаріатами на місці. Основна ж маса призовників - 44.247 чол. була відправлена залізничним транспортом у тиліві райони на передготовку. Станом на 25 травня 1944 р. 1998 осіб ще знаходилася на збірних пунктах, а 3.698 - в дорозі [13, с. 34].

Як і на Волині, не все чоловіче населення Чернівецької області поспішало одягати червоно-армійську форму. У довідці військового відділу Чернівецького обкому КП(б)У про хід мобілізації в Червону армію від 17.05.44 р. зазначалося, що українці, особливо у Вашкевецькому, Вижницькому і частково Сторожинецькому р-нах, залякані бандерівцями, ухильються від мобілізації, тікають у ліс сім'ями. В Новоселицькому і Келеменецькому р-нах були випадки дезертирства, відставання від команд по дорозі від збірних пунктів облвійськомату до станцій відправки.

В Чернівецькому сільському районі не з'явилися на призначений час 400 осіб. У наступні дні всі вони були доставлені у райвійськомат під конвоєм і відправлені у приписні військові частини.

На початку червня 1944 р. в Чернівецькій області було взято на облік уже 85.586 осіб. З'явилися на призові пункти 70.416 чол. Відправлено в Червону армію 67.394 осіб. 9.514 особам була дана відстрочка від призову. Залишалися на обліку 2.889 осіб старшого віку [8, с. 112-113].

Не менш напруженим було становище в Галичині, більшість території якої була очищена від німецьких військ наприкінці липня - початку серпня

1944 р. Армійські органи вже на початковому етапі звільнення населених пунктів краю розпочали масові мобілізаційні заходи. Крайовий провід ОУН зайняв в даній ситуації двозначну позицію. У липні 1944 р. він дає вказівку не йти в Червону армію членам ОУН, реконспірованим симпатикам, юнакам, які повинні опинитися у відділах УПА, а "інші повинні шляхом мобілізації йти в ЧА" [10, с. 153, 154]. Така позиція авторитетної в галицьких селах ОУН привела до того, що основна маса чоловічого населення, крім активно задіяного у структурах УПА, з'явилася на призові пункти. Поодинокі випадки ухилення від призову суттєво не впливали на широкий мобілізаційний процес.

Повсемісність і масовість такого процесу, неминучість втрати власного ресурсу поповнення змусили оунівське керівництво кардинально змінити свою позицію. Вже 11 серпня 1944 р. Головний Провід ОУН видає директиву, в якій зазначалося: "Вести боротьбу проти мобілізації у Червону Армію. 1. Шляхом надання фальшивих списків. 2. Масові неявки у збірні пункти. 3. Організація втеч. 4. Листівками" [10, с. 187].

Супротив призову на місцях - неявка на призовні пункти, усна і друкована агітація оунівського підпілля, збройні напади на представників військоматів, фактично зірвали заплановане радянськими органами на кінець серпня завершення загальної мобілізації чоловічого населення Галичини. Так у Дрогобицькій області, станом на 31 серпня, з загального числа 57.339 чол. викликаних для призову, з'явилося у райвоєнкомати 48.521 осіб. Із 52.693 жителів Львівської області, які підлягали призову, було мобілізовано лише 33.800 осіб. Все це змусило радянське військове і партійне керівництво продовжити мобілізаційні заходи до 10 вересня 1944 р. [3, с. 350].

Одночасно каральними органами радянської влади були організовані масові репресії та облави. Крім цього, у вересні 1944 р. радянська влада видала відозву "Прощення обдуреним", у якій обіцяла всім, хто переховується від призову і добровільно з'явиться на призовні пункти не застосовувати репресивних заходів ні проти них, ні проти членів їх родин. Такими екстраординарними заходами радянській владі вдалося на кінець жовтня 1944 р. залучити до лав Червоної Армії із Львівської області - 47.482, Дрогобицької - 34.201, Станіславської - 59.218, Тернопільської - 135.959 чол. [2, с. 132].

Мобілізаційні заходи радянських органів охопили й польське населення західних областей України. На відміну від українського населення полякам було дозволено формувати національні військові з'єднання. Тому мобілізаційні заходи серед польського населення проходили більш успішніше ніж серед українців. Цьому сприяло ряд факторів. Частина патріотично настроєних поляків охоче сприйняли можливість зі зброєю в руках боротись за відновлення своєї держави, що фактично перестала існувати у вересні 1939 р. Тому значна частина поляків добровільно вступала в діючу армію. Формуванню патріотичних настроїв серед польського населення Волині сприяла участь 1-ої

Польської армії у визволенні краю, та доукомплектування її в районі м. Ківерці. Мобілізація працездатного населення для роботи в східних регіонах СРСР була також одним із чинників швидкого поповнення польських військових з'єднань.

Крім цього, на Волині в квітні-травні 1944 р. органами НКВС-НКДБ були проведені арешти серед польського населення, запідозрюваного у зв'язках з польськими націоналістичними організаціями. Важливими чинниками залишалися прояви національної ворожнечі і недовіри між українським і польським населенням, як наслідок міжнародного протистояння в роки німецького-окупаційного режиму.

В таких умовах в перших числах червня 1944 р. в складі 1-ої Польської армії була сформована нова, 4-та дивізія, особовий склад якої був укомплектований в основному поляками визволених районів Волинської і Ровенської областей. Із 7.100 призваних в її ряди поляків, біля тисячі з'явилися добровільно. Окрім цього, в цей же період розпочався призов в польську армію і жінок. Їх з'явилося 500 осіб [17, с. 24].

По мірі очищення західноукраїнських земель від німецьких військ призов осіб польської національності в діючу армію зростав. Станом на 23 вересня 1944 р. із Львівської області було мобілізовано - 13.701 поляк, Тернопільської - 30.072, Дрогобицької - 9.197, Станіславської - 8.434, Волинської - 3.067, Ровенської - 5.262, Чернівецької - 2.145. Всього 71.878 поляків [1, с. 344].

Вихідці із західних областей України поповнили також національні чехословацькі і югославські з'єднання. Так, після поповнення на Волині 1-ий Чехословацький корпус за національним складом на 30 червня 1944 р. набув такого вигляду: чехів - 6.854, закарпатських українців - 3.177, словаків - 2.881 чоловік. Бойове ядро корпусу в Карпатсько-Дуклянській операції в жовтні 1944 р. складала 1-а та 2-я бригади, в якій переважали волинські чехи та закарпатці. В цих боях армійський корпус зазнав важких втрат - 6.770 вбитих і поранених.

Серед осіб єврейської національності, особливо на Буковині, було багато таких, які всіляко намагалися одержати відстрочку від призову, користуючись хабарами, підробленими документами, а після одержання повісток неявку на призовий пункт, влаштовувалися працювати на залізницю, фабрики, заводи, тобто туди, де надавалася відстрочка [8, с. 112]. В доповідній записці ЦК КП(б) У від 15 липня 1944 року секретар Чернівецького обкому партії повідомляв, що в результаті активізації сіонізму в роки румунської окупації, діяльності молодіжної європейської організації "Бейтар", прагнення єврейського керівництва створити на території Буковини "Трансйорданію" з залученням 14-ти мільйонного єврейства з усього світу, поширення антирадянських настроїв серед єврейського населення, його намагання займатися торгівлею, обслуговуванням та спекуляцією - росте негативне ставлення євреїв до трудової мобілізації та призову до Червоної армії. В ході першої загальної мобілізації у травні місяці у військові частини було на-

правлено лише 457 осіб єврейської національності. За даними радянських органів тільки в Чернівцях ховалися від мобілізації 1 853 євреї. 528 з них було затримано і відправлено на призовні пункти, а решті вдалося перебратися до Румунії. Туди подалися з прифронтової зони й тисячі сімей буковинських українців.

У травні-червні 1944 року із західноукраїнського регіону не призивалися в Червону армію румуни й угорці, яким не довіряли в зв'язку з тим, що Румунія і Угорщина були союзницями Німеччини. Не призивалися також особи німецької національності. Та жорстка мобілізаційна рознарядка змусила радянські та військові органи призвати до Червоної армії осіб усіх національностей. 29 липня 1944 року військовий комісар Чернівецької області Білютін підписав наказ про призов чоловіків-румунів, німців та угорців 1894-1926 р. н. Зокрема, румунів було мобілізовано 4.105 осіб [8, с. 346, 144]. Всі вони було направлені в трудові табори НКВС.

Після падіння фашистської диктатури Антонеску і підписання 12 вересня 1944 року перемир'я з Румунією тисячі буковинців поверталися до власних дімонок із румунської армії і її робочих загонів. Більшість з них - 2.105 осіб, були призвані в Червону армію відразу в жовтні місяці, інші - 1.248 чол. - на початку грудня 1944 р. Буковинці і бессарабці, які на той час ще знаходилися на території Румунії, були затримані органами "Смерш" і, за невеликим винятком, направлені в табори НКВС для військово-виполонених та репатрійованих [8, с. 50, 113].

Якщо до осені 1944 р. в західноукраїнських областях облік військовополонених вівся списочно, що не забезпечувало його належної точності, то розпочата в жовтні цього ж року повномасштабна діяльність обласних військових комісаріатів, дала можливість провести первинну реєстрацію військовозобов'язаних із видачею їм військових квитків і введенням карткового обліку. Ці заходи дозволили владі мобілізувати значну кількість чоловічого населення, які знаходилися поза військово-вим обліком.

За офіційним радянськими даними з західних областей України в Червону армію в 1944-1945 рр. було призвано:

Волинська область - понад 107 тис. чол. [4, с. 15]
Рівненська область - понад 100 тис. чол. [9, с. 1-8]
Тернопільська область - 149,5 тис. чол. [7, с. 14-16]
Станіславська область - понад 100 тис. чол. [5, с. 19]

Львівська область - близько 150 тис. чол. [6, с. 15]
Дрогобицька область - близько 110 тис. чол. [6, с. 15]

Чернівецька область - більше 80 тис. чол. [8, с. 118-119]

Загалом - близько 800 тисяч осіб.

Тисячі жителів західноукраїнського регіону добровільно з'явилися на призовні пункти. Для сотень тисяч призовників мобілізація в усіх випадках вважалася примусово-обов'язковою. Важливою особливістю призовної комісії було те, що, якщо жителі західноукраїнських земель - поляки, чехи,

югослави в основному поповнювали ряди своїх національних збройних формувань, які воювали проти гітлерівських військ на стороні Червоної армії, то українців, після відповідної політичної фільтрації та ідеологічної “чистки” відправляли розрізнено у різні фронтові військові частини. Спокутуючи свою “провину” - перебування на окупованій території, “західняки”, в переважній своїй більшості воювали на фронтах Другої світової війни поза межами України - на території Росії, Білорусії, Польщі, Прибалтики, Чехії та Словаччини, Угорщини, Югославії, Німеччини та інших країн Європи, на Далекому Сході.

Частину західноукраїнських призовників, яких за віком, а в основному з політичних міркувань, радянські військові органи боялися посилати у фронтові збройні формування, направляли на важкі фізичні роботи в тилі в райони СРСР - на будівництво Біломорсько-Балтійського каналу в Карелії, на промислові об'єкти Вірменії, Узбекистану та Росії.

Непомірно великою була втрата українців в ході бойових дій Червоної армії в 1944-1945 рр. Надзвичайно високу ціну довелося сплатити українському народові за Перемогу над нацизмом, за визволення Європи від гітлерівської чуми, за трагічні помилки та прорахунки радянського державного військового керівництва. Людські втрати на фронтах у боротьбі з німецьким нацизмом і японським милітаризмом становили для сіл і міст Західної України близько 220- 230 тисяч чоловік.

Серед цих сотень тисяч жертв майже третина значилася у військових документах як такі, що пропали безвісті. Стосовно волинян, галичан, буковинців цей гриф означав мало що не зраду: ще довгі роки після війни оселі їх рідних і близьких перевірялися на предмет “дезертирства”, участі в УПА і втечі в інші країни. Сім'ї загиблих, котрі значилися пропавшими безвісті, залишалися без всякої соціальної опіки держави, в тій чи іншій мірі відносилися то політично неблагонадійних.

Для тих солдатів українців, хто залишився в живих, перебування в Червоній армії не завершилося ані після капітуляції Німеччини, ані по закінченню війни з Японією. Більшість мобілізованих в діючу і трудову армію вихідців з Волині, Галичини, Буковини ще два, три, чотири післявоєнні роки утримували на армійській службі. Такими заходами радянська влада намагалася не допустити масового поповнення Української Повстанської Армії.

Десятки тисяч українців поверталися з фронтів покаліченими і інвалідами. Загалом по Україні 39,2 % інвалідів учасників боїв було визнано в 1945 р. не придатними до повноцінної трудової діяльності. Передчасно помирали фронтовики як у перші повоєнні роки, так і через десятиліття по війні [1, С. 560]. В результаті демографічних втрат у віковій структурі населення, зменшилася численність покоління, що народжувалося у 40-х роках і вступало у продуктивне життя з початку 60-тих років. Природно, що підрив людського пласти дався в знаки наприкінці ХХ і з початком ХХІ ст.

Список використаних джерел

1. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941-1945. — К.: Пошуково-вид. Агентство “Книга Пам'яті України”, 2000.
2. Історія українського війська. 1917-1995 /В.Гриневич, І.Гриневич, Р.Колісник та ін./ - Львів, 1996.
3. Киричук Ю. Ставлення ОУН-УПА до мобілізації населення західних областей України в Червону Армію (січень 1944 - травень 1945 р.) //Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. - Вип. 35-36.
4. Книга Пам'яті України. Волинська область. Т.1. - Львів, Каменяр, 1995.
5. Книга Пам'яті України. Івано-Франківська область. Т.1. Львів, Каменяр, 1995.
6. Книга Пам'яті України. Львівська область. Т. 1. - Львів, Каменяр, 1995.
7. Книга Пам'яті України. Тернопільська область. Т.1. - Львів, Каменяр, 1995.
8. Книга Пам'яті України. Чернівецька область. - Чернівці. Чернів. обл. від. “Пошуково-вид. агентства” Книга Пам'яті України, 1999.
9. Книга Скорботи України. Рівненська область. Т.1. - Львів., Каменяр, 1995.
10. Літопис нескореної України. Документи і матеріали спогади (Відп. ред. Я. Лялько). - У 2-х кн. - Львів, 1997, Кн.2.
11. Муковський І. Т., Лисенко О. Є. Звитяга і жертвність. Українці на фронтах Другої світової війни. — К.: Пошуково-вид. агентство “Книга Пам'яті України”, 1996.
12. Нариси з історії Волинської області партійної організації. — 2-е вид., перероб. і доп. — Львів, Каменяр, 1981.
13. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали. - К.: Вид-во “Дніпро”, 1999.
14. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939-1995. - К.: Укр. Вид. Спілка, 2005.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі ЦДАГОУ), ф. 1. оп. 23, сир. 1113.
16. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, оп. 23, спр. 793.
17. Там само, спр. 892.
18. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30-50- ті рр. ХХ ст.). - Луцьк, “Вежа”, 1999.

References

1. Bezsmertia. Knyha Pamiati Ukrainy. 1941-1945. — K.: Poshukovo-vyd. Ahentstvo “Knyha Pamiati Ukrainy”, 2000.
2. Istoriiia ukrainskoho viiska. 1917-1995 /V.Hrynevych, I.Hrynevych, R.Kolisnyk ta in./ - Lviv, 1996.
3. Kyrychuk Yu. Stavlennia OUN-UPA do mobilizatsii naselennia zachidnykh oblastei Ukrainy v Chervonu Armiu (sichen 1944 - traven 1945 r.) //Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria istorychna. - Lviv: LNU im. I.Franka, 2000. - Vyr. 35-36.
4. Knyha Pamiati Ukrainy. Volynska oblast. T.1. - Lviv, Kameniar, 1995.
5. Knyha Pamiati Ukrainy. Ivano-Frankivska oblast. T.1. Lviv, Kameniar, 1995.
6. Knyha Pamiati Ukrainy. Lvivska oblast. T. 1. - Lviv, Kameniar, 1995.
7. Knyha Pamiati Ukrainy. Ternopilska oblast. T.1.. - Lviv, Kameniar, 1995.
8. Knyha Pamiati Ukrainy. Chernivetska oblast. - Chernivtsi. Cherniv. obl. vid. “Poshukovo-vyd. ahentstva” Knyha Pamiati Ukrainy, 1999.
9. Knyha Skorboty Ukrainy. Rivnenska oblast. T.1. - Lviv., Kameniar, 1995.
10. Litopys neskorenoi Ukrainy. Dokumenty i materialy spohady (Vidp. red. Ya.Lialko). - U 2-kh kn. - Lviv, 1997, Kn.2.

11. Mukovskiyi I.T., Lysenko O.Ie. Zvytiaha i zher-
tovnist. Ukraintsi na frontakh Druhoi svitovoi viiny. — K.:
Poshukovo-vyd. ahentstvo “Knyha Pamiati Ukrainy”, 1996.
12. Narysy z istorii Volynskoi oblasti partiinoi orhanizat-
sii. — 2-e vyd., pererob. I dop. — Lviv, Kameniar, 1981.
13. Serhiichuk V. Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrain-
ski zemli u 1944-1953 rr. Novi dokumenty i materialy. - K.:
Vyd-vo “Dnipro”, 1999.
14. Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh: Volyn. 1939-1995.
- K.: Ukr. Vyd. Spilka, 2005.
15. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obied-
nan Ukrainy (Dali TsDAHOU), f. 1. op. 23, syr. 1113.
16. TsDAHOU, f. 1, op. 23, spr. 793.
17. Tam samo, spr. 892.
18. Iarosh B. Storinky politychnoi istorii zakhid-
noukrainskykh zemel (30-50- ti rr. XX st.). - Lutsk, “Vezha”,
1999.